

УДК 330.3

Г. Б. Невінська,
здобувач, ЛНАУ**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

G. Nevinska

**PROBLEMATIC ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL
PRODUCTION**

Висвітлено основні проблеми інноваційного розвитку аграрного виробництва. Досліджено рівень, динаміку і джерела інноваційного розвитку аграрного виробництва. Визначено основні перешкоди, що гальмують належний інноваційний розвиток аграрного середовища. Проаналізовано вплив інноваційного розвитку аграрного виробництва на суспільство в цілому. Обґрунтовано шляхи залучення коштів для інноваційного розвитку. Показано, наскільки гостро стоїть проблема розвитку села, можливий розвиток продовольчої кризи, проблеми агрохолдингів, які стали джерелом загострення соціальних проблем на селі, зумовлюючи процеси деінтелектуалізації робочих кадрів. Проілюстровано проблемність інституційних форм без належного наукового обґрунтування. Показано нездатність економіки змінитись відповідно до умов часу, що настав. Окреслено систему антиінноваційних факторів, подолання яких можливе за умов формування цілісної моделі інноваційного функціонування і розвитку АПК.

The article reveals main problems of innovative development of agrarian production. The author studies level, dynamics and sources of innovative development of agrarian production and determines principal obstacles, preventing appropriate innovative development of agrarian environment. The work also analyzes effect of innovative development of agrarian production on a society in general and argues ways to attract costs for innovative development. The research proves urgency of the problem of village development, possible development of food crisis, problems of agroholdings, being a source of sharp social problems in a village and initiating processes of deintellectualization of labor forces. The article illustrates problem character of institutional forms with no appropriate scientific argumentation and demonstrates incapability of the economy to be changed according to conditions of the present day. The author outlines a system of anti-innovation factors, which can be overcome under conditions of establishment of an integrated model of innovative performance and development of AIC.

Ключові слова: аграрна сфера, правове забезпечення, інноваційно-інвестиційна діяльність, законодавча база, фінансове забезпечення.

Key words: agrarian sphere, legal support, innovation and investment activities, legislation, financial support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Запровадження ринкових засад господарювання передбачає реалізацію стратегічних інвестиційних та інноваційних проєктів, покликано кардинально змінити існуючі підходи до організації та розвитку аграрного виробництва. Аналіз багаточисельних публікацій з питань реформування аграрного виробництва дають підставу для висновків, що економічна наука не була готова дати відповідь на цілий ряд проблемних питань, зумовлених переходом від командно-адміністративної моделі розвитку до ринкової. До кінця не вирішено питання недоторканості приватної власності, паритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Нині найгострішими проблемами аграрного сектора є деградація ґрунтів, асиметричний розвиток рослинництва і тваринництва. На селі за останні роки кардинально погіршилась соціальна інфраструктура. Практично держава самоусунулась від фінансової підтримки розвитку соціальної сфери. Проголошувана неодноразова підтримка розвитку класичної кооперації так і

залишилась добрими побажаннями. Сільські проблеми чітко сформувались у втраті робочих місць і безробіття, бідність сільського населення, високий трудовій міграції, занепаді соціальної сфери, поглибленні демографічної кризи та відмиранні сіл, нерозвиненості ринкової інфраструктури, посередницькій експлуатації селян при реалізації виробленої ними продукції. Більшість дослідників кризових явищ в аграрній сфері єдині в тому, що одним із найважливіших факторів підвищення ефективності функціонування підприємств аграрної сфери та рівня конкурентоспроможності виробленої ними продукції та послуг є запровадження у виробництво інновацій.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ**

Різноманітні аспекти інноваційної діяльності досліджували економісти як зарубіжних, так і вітчизняних наукових шкіл. Серед іноземних фахівців, які у працях висвітлювали проблеми інноваційного розвитку варто виділити

таких, як А. Ванден Бен, С. Джонсон, Д. Шелтон, П. Херріс та ін. Серед вітчизняних фахівців найбільш вагомий внесок у дослідження проблем інноваційної діяльності в аграрному секторі зробили такі науковці, як В.М. Пейць, П.М. Музика, Д.М. Стеченко, О.Г. Шпикуляк, С.О. Тивончук, Я.О. Тивончук, М.В. Підмогильний, М.Г. Чумаченко, П.А. Лайко, М.М. Кулаєць, М.Ф. Бабієнко, І.І. Тарасова, І.А. Федун та інші.

Водночас залишаються дискусійними такі питання як проблема формування попиту на інноваційну продукцію, фінансування, підготовка кадрів для інноваційної діяльності, організація та функціонування інноваційних структур.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — обґрунтування сутності категорії "інноваційна діяльність", виокремлення основних факторів, що гальмують розвиток інноваційних процесів, обґрунтування пропозицій по найбільш ефективній формі організації інноваційної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Серед найбільш гострих проблем 21-го століття є неоднозначні процеси глобалізації. Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України Д.В. Полозенко приходять до висновку, що "в умовах глобалізації економіка України залишається ресурсною базою для зарубіжних компаній (корпорацій), хоча має великий ресурсний потенціал. Лише в разі ефективного використання Землі, як невичерпного відновлюваного ресурсу, а також науковообґрунтованого ведення сільського господарства за системою повного циклу, країна може подолати фінансову кризу і вийти на траєкторію економічного зростання, зайняти належне місце серед розвинутих країн світу. Варто відзначити ще одну характерну рису глобалізації — сформувалася міжнародна фінансова еліта, дії якої суперечать інтересам національної економіки держав, що приймають" [5, с. 6—7].

Основний мотив великих міжнародних корпорацій (ТНК) — розподіл і використання міжнародних ринків та вплив на прийняття державних рішень заради одержання прибутків.

В аграрному секторі України сформувалися надвеликі організаційні утворення у вигляді агрохолдингів. Основою формування таких структур не був науковий підхід, а великі грошові кошти сумнівного походження під час непрозорих приватизаційних процесів у переробній галузі сільськогосподарської продукції та в переважній своїй більшості високорентабельних аграрних підприємств.

Основною проблемою агрохолдингів є те, що сформувалися вони не на засадах наукових розробок та обґрунтованих технологічних параметрів, а радше на основі корупційних схем відмивання грошей та лобістських проєктів у вищих органах влади.

Великі агрохолдинги є сьогодні основним джерелом соціальної напруги на селі, виступають фактором деінтелектуалізації сільського населення. Основний лейтмотив функціонування агрохолдингів — максимізація прибутку та жорстока економія коштів. В наукове забезпечення своєї діяльності вони вкладають кошти лише в тих напрямках, які забезпечують зростання прибутку. Є всі підстави вважати агрохолдинги асоціальними, та такими, що зумовлюють на селі процеси деінтелектуалізації трудового потенціалу. Про це переконливо свідчать матеріали наукових узагальнень академіків М.Ф. Кропивка та Ю.В. Лупенка.

Вони, зокрема, пишуть: "Оскільки значна частина агрохолдингових формувань є транснаціональними структурами, доцільно зазначити, що у вітчизняних агрохолдингах середньомісячна заробітна плата працівників нижча у 6—9 разів порівняно з країнами Євросоюзу, що використовують таку саму техніку і технологію" [2, с. 15].

Тут очевидно є соціально дискримінація за національною ознакою, а тому не може мати наукового підґрунтя. Великі агрохолдинги не мали наукового обґрунтування, забезпечення післяреформеної зайнятості населення, а тому ще в одному негативному аспекті є джерелом (фактором) безробіття на селі.

Вже згадувані вище академіки пишуть: "За істотного звуження сфери працевлаштування на селі основним місцем прикладання праці сільського населення залишається сільське господарство. Проте концентрація великих площ сільськогосподарських угідь в агрохолдингах та інших міжрегіональних аграрних формуваннях супроводжується суттєвим зменшенням кількості зайнятих у сільськогосподарських структурах, підконтрольних агрохолдингам. Так, у 2011 році середньооблікова чисельність працівників у сільськогосподарських підприємствах, що входять у структуру агрохолдингів, із роз ранку на 100 га сільгоспугідь становила 2,66, а в сільгоспідприємствах традиційного типу — 3,16 працюючих. Для роботи й обслуговування сучасної техніки іноземних фірм в агрохолдингах потрібні кваліфіковані спеціалісти. Проте наявна в сільській місцевості робоча сила за рівнем освоєння новітніх технологій і техніки не відповідає вимогам. З метою економії агрохолдинги не мають наміру інвестувати кошти в підготовку фахівців із сільського населення за місцем

оренди земельних угідь, а наймають працівників з інших регіонів, які здобули професійну освіту за власний або державний кошт. Це збільшує безробіття на селі не лише селян, які мають низький рівень освіти, але і фахівців з вищою освітою та кваліфікованих робітників" [2, с. 15—16].

Наведені матеріали двох академіків дають підстави для декількох узагальнень:

— по-перше, є всі підстави агрохолдинги вважати як організаційні структури, діяльність яких зорієнтована в основному на одержання надприбутків за рахунок експортної діяльності;

— по-друге, їх формування не мали належного соціально-економічного обґрунтування та стало фактором катастрофічного зростання безробіття на селі;

— по-третє, агрохолдинги не мають мотивів вкладати кошти в професійний ріст сільського населення, що призводить до вимушеної деваліфікації сільських працівників;

— по-четверте, діяльність агрохолдингів призводить до зростання соціальної напруги на селі, вимивання коштів із сільських територій, поглиблення дисбалансу галузевої структури сільськогосподарського виробництва і нерационального використання землі.

З точки зору інноваційного розвитку, деструктивність агрохолдингів зумовлюється зниженням освітньо-кваліфікаційного рівня населення, що може мати надзвичайно негативні наслідки у розвитку галузі в недалекій перспективі.

У той же час, як пише професор Д.В. Полозенко, "досвідченість, знання, культура визначають не лише стан виробництва, а й технічні можливості його подальшого росту. Тому індустріально розвинуті країни посилюють розвиток економіки за рахунок використання новітніх знань, намагаються перетворити наукоємні галузі в ключовий фактор модернізації та конкурентоспроможності економіки через розвиток альтернативної енергетики, економічно чистої технології тощо" [5, с. 7].

У наукових школах панує думка, що коли б в науці були чітко сформульовані категорії та поняття, то людство робило б на половину менше помилок, а тому все таки вважаємо за необхідне навести дефініцію "інноваційної діяльності".

За С. Мочерним "інноваційна активність — цілеспрямована діяльність суб'єктів підприємницької діяльності щодо конструювання, створення, освоєння й виробництво якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій та ін.), технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом" [4, с. 655].

Стосовно аграрного виробництва, то визначення сутності інноваційних процесів досить змістовно подає Е.Е. Ставицький: "У загальному ж випадку інноваційний процес в АПК — це комплексний, керований процес, спрямований на створення, впровадження і використання принципово нової або модифікованої аграрної технології, що задовольняє конкретні потреби аграрних утворень і забезпечує останнім економічний, технічний або спеціальний ефект" [6, с. 78].

У той же час у продовольчій сфері України відсутній дійовий організаційно-економічний механізм стимулювання масштабних науково-технологічних змін.

С.О. Тивончук та Я.О. Тивончук пишуть, що "Україна належить до країн із найнижчим рівнем державної підтримки умов відтворення у сільському господарстві. Сільськогосподарські підприємства нині свою діяльність спрямовують на моно виробництво окупної, як правило, експортноорієнтованої продукції, руйнуються сівозміни, деградація ґрунтів" [7, с. 98].

Слід також визнати, що Україна порівняно з розвинутими країнами програє за головними показниками ефективності виробництва — продуктивності праці, техніко-технологічної забезпеченості, енергомісткості, врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби.

О.В. Коваленко передбачає в найближчій перспективі виникнення таких проблем, подолання яких неможливо без проривних інновацій. Це на його думку, такі, як:

1) приріст населення. За прогнозними розрахунками, до 2050 року на планеті житимуть 9 млрд осіб, причому 2/3 у містах;

2) швидке старіння населення розвинутих країн. Якщо нині на планеті близько 900 млн осіб мають вік понад 60 років, то до 2050 року їх буде 2,4 млрд. При цьому майже 50% населення страждатиме хронічними захворюваннями;

3) зростання попиту на електроенергію, продовольство і воду.

При збереженні існуючих тенденцій споживання енергії й продовольства їхні світові обсяги протягом наступних 20 років мають зрости на 50%. Крім того, внаслідок кліматичних змін більшість людей зіткнеться з дефіцитом питної води.

Вирішити ці проблеми можуть лише сподівання на те, що найближчим часом з'являться інновації, які допоможуть відповісти на ці виклики: в охороні здоров'я, енергетиці та електрифікації, в автомобілебудуванні, транспорті й харчовій індустрії [1, с. 68—69].

Поява інноваційних технологій можлива за умови подолання перешкод, які стримують інноваційні процеси. Основні стримуючі фак-

тори інноваційної активності зводяться до наступного (за Макаровим):

— невідповідність системи координації та управління в АПК в ринкових умовах (відірваність науково-дослідних установ від ринку, робота "на полицю", одноосібні дії інститутів та аграрних підприємств);

— неузгодженість державних та інших економічних форм і механізмів управління інноваційними процесами, внаслідок чого наукові, виробничі, фінансові та інші ресурси використовуються частково або взагалі не використовуються;

— недостатня кількість чи відсутність фінансових інститутів (венчурне фінансування, грантова підтримка);

— відсутність законодавчої бази, яка регламентує і стримує діяльність інноваційних підприємств;

— застаріла матеріально-технічна база науково-дослідних установ;

— недостатня інформованість вчених, неможливість їх виїзду на краді підприємства України і світу за обміном досвідом;

— відсутність спеціалістів у галузі інноваційного менеджменту;

— не розробленість механізмів регулювання процесів ліцензування й охорони інтелектуальної власності, особливо при продажу ноу-хау, технологій, сортів за кордон [3, с. 95—96].

Для подолання наведених проблем у формуванні інноваційної системи необхідно розробити цілісну науково обгрунтовану інноваційну модель функціонування і розвитку АПК, яка поєднувала б в собі науковий, виробничий, фінансовий та кадровий потенціал.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дають підставу для наступних узагальнень:

1. Проведені аграрні реформи без глибокого наукового обгрунтування привели до загострення економічних, соціальних та технологічних проблем в аграрній сфері.

2. Переконаливою ілюстрацією проблемності інституційних форм без належного наукового обгрунтування можуть служити агрохолдинги, які стали джерелом загострення соціальних проблем на селі, зумовлюють процеси деінтелектуалізації робочих кадрів.

3. В умовах глобалізації суспільство очікують серйозні соціально-економічні, продовольчі, енергетичні виклики, подолання яких можливе за умов інноваційних проривів.

4. Окреслено систему антиінноваційних факторів, подолання яких можливе за умов формування цілісної моделі інноваційного функціонування і розвитку АПК.

Література:

1. Коваленко О.Я. Формування інноваційних цін в умовах модернізації харчової індустрії / О.Я. Коваленко // Економіка АПК. — 2014. — № 5. — С. 65—70.

2. Луценко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Луценко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 5—21.

3. Макаров М.О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / М.О. Макаров // Економіка АПК. — 2009. — № 5. — С. 93—97.

4. Мочерний С. Інноваційна активність / С. Мочерний // Економічна енциклопедія. — Т. 1. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — С. 655.

5. Полозенко Д.В. Глобалізація економіки та фінансова стабільність в Україні / Д.В. Полозенко // Економіка АПК. — 2014. — № 5. — С. 5—11.

6. Савицький Е.Е. Розвиток інноваційних процесів у вітчизняних аграрних підприємствах / Е.Е. Савицький // Економіка АПК. — 2014. — № 4. — С. 77—82.

7. Тивончук С.О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах. Концептуальні та методичні положення / С.О. Тивончук, Я.О. Тивончук // Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 98—105.

References:

1. Kovalenko, O.Ya. (2014), "Formation of innovative prices under conditions of modernization in food industry", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 65—70.

2. Lutsenko, Yu.O. (2013), "Agroholdings in Ukraine and intensification of social focus of their activity", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 5—21.

3. Makarov, M.O. (2009), "Establishment of innovative infrastructure in AIC", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 93—97.

4. Mochernyi, S. (2000), *Innovatsiina aktyvniist [Innovation activity]*, Akademiia, Kyiv, Ukraine.

5. Polozenko, D.V. (2014), "Globalization of economics and financial stability in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 5—11.

6. Savytskyi, E.E. (2014), "Development of innovative processes at domestic agrarian enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 77—82.

7. Tyvonchuk, S.O. (2013), "Organizational-economic mechanism to activate innovative development of Ukraine's agro-food complex under market conditions. Conceptual and methodic fundamentals", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 98—105. *Стаття надійшла до редакції 28.12.2016 р.*